Ieviņa LIEPIŅA

Muktukokles

• Kad janvārī Forumam tika gatavota tēma par world music – pasaules mūzikas esamību/neesamību Latvijas mūzikas telpā, folkloristu apaļā galda diskusijas dalībnieki vienbalsīgi atzina, ka ir tikai viens īsts world music precedents, kas nu pēc pilnīgi visiem parametriem atbilst šā žanra definējumam, – Valda Muktupāvela dubultalbums Kokles, kas šogad tika nominēts arī Gada ieraksta balvai (I. Liepiņa Pamatkods pretrunā popularitātei, Forums, 31. 01. 03.). Par unikālo kultūrvēsturisko mūzikas materiālu, kuru atspoguļo pirmais disks Muktukokles, presē diskutēts pārsteidzoši maz, kaut arī Muktupāvela veikums ir principiāli jauns skatījums uz kokli kā pilntiesīgu jaunās etnomūzikas interpretātāju, bet plašais multistilistikais un multietniskais spektrs pierāda gan kokles universālumu, gan vienā rāvienā rada alternatīvu skatu uz tās oriģinālrepertuāru, vienlaikus neaizmirstot arī tradicionālo koklēšanu, kas ieskaņota disku komplekta otrajā daļā Tradicionālās kokles.

Ieviņa Liepiņa: – Vai atceries brīdi, kad pirmo reizi paņēmi rokā kokli?
Valdis Muktupāvels: – Septiņdesmitajos gados apritē bija gandrīz tikai koncertkokles, un to atribūtika nebūt nemudināja pievērsties šim instrumentam. Bet tad kādā antikvariātā nejauši ieraudzīju nelielu Līgo kokli. Tas bija modelis, kurš, visticamāk, pēc Sergeja Krasnopjorova ieteikuma bija konstruēts piecdesmitajos gados – ar septiņpadsmit stīgām, bez pustoņu pārslēgumiem. Izpētīju, ko ar to varētu darīt, un šad tad uzspēlēju, lielākoties kā pavadošo instrumentu. Kopā ar vijoli, piemēram.
–Muktukokle kā īpašvārds vedina domāt, ka tas ir paša konstruēts instruments.
– Drīzāk tā ir mana mūzika un mana koklēšana, kaut gan daļēji esmu līdzdarbojies instrumenta radīšanā, rosinādams uz to kokļu meistaru Donātu Vucinu, kura kokles vēl līdz šai dienai ir nepārspētas. Koklējot jauni spēles paņēmieni rodas paši no sevis, un ar nožēlu jāsecina, ka daudzus savus spēles paņēmienus divreiz vienādi nevaru atkārtot. Pie Muktukoklēs dzirdamā stila esmu nonācis pamazām. Īstenībā te nevar runāt par vienu, bet gan par vairākiem stiliem. Kokļu paveidu un multietnisko elementu sintēze atspoguļo manu vēlmi pozicionēt šo instrumentu mūsdienu mūzikā. Tāpēc neaprobežojos tikai ar kokles solospēli, kas, manuprāt, ir viena no vērtīgākajām; lai gan Muktukoklēs ir tikai viens sologabals, tā ka grēkoju pats pret savu pozīciju... Tāpēc aktuāla ir saskaņas meklēšana – daudzreiz atradumu inspirē nejaušības. Tieši tā sākās kokles sintēze ar indiešu mūzikas elementiem. 1989. gadā Sergejs Ancupovs LTV vadīja raidījumu Hallo! Mēs jūs klausāmies! un Ziemassvētku raidījumā vēlējās redzēt kādu latviešu folkloristu, lai tas kaut ko paspēlētu tradicionālā manierē. Piekritu piedalīties. Sergejs bija paņēmis līdzi arī savu sārodu – lautas tipa indiešu strinkšķināmo instrumentu. Tad arī pirmoreiz pamēģinājām, kā tie skan kopā. Runājot par Muktukoklēs ietvertajiem skaņdarbiem ar indiešu sārodu, tanpuru, tablu – gan Austrumu blūzā, gan Dzeltenajās lapās tumšajā straumē var saskatīt rāgas refleksiju, atsauci uz Indijas klasisko mūziku. No rāgas patapināta modālā domāšana un intonatīvais grauds. Austrumu blūzs arī formas ziņā atbilst rāgai.
–Muktukoklēs nav tikai indiešu mūzikas ietekme. Kuri reģioni te vēl aktuāli – Skandināvija, Āzija?
– Dažos skaņdarbos dzirdama skaņu virknēšana un specifiskā tehnika – skaņas tiek ielasītas ar pirkstiem, nevis rodas, iestrinkšķinot stīgas. Šo piegājienu izmanto karēļu koklētāji; Latvijā tādi koklēšanas veidi nav vēsturiski dokumentēti. Daudzos fragmentos esmu izmantojis modalitāti. Harmoniski funkcionālās domāšanas iztrūkums tuvina šo mūziku viduslaiku stiliem, arī noteiktu reģionu tautu mūzikai, kur modalitāte ir dominējošais princips.

Specifiski kontemplatīvos kokļu skaņdarbus veidoju, izvēloties kādu intonatīvu vai fakturālu kodolu, ko attīstot papildinu ar kādu blakustēmu: mijiedarbojoties diviem elementiem, veidojas raksturīgā attīstība. Dažos skaņdarbos ieskanas virstoņu dziedāšana, kas pasaules mūzikas pazinējiem asociējas ar konkrētu reģionu Centrālāzijā – Tibetu, Mongoliju un Tuvu. Bet mūsdienās daudzas lietas ceļo, tiekot adaptētas ļoti plaši. Līdzīgi kā noticis ar austrāliešu instrumentu didžeridū, kas kļuvis par skandināvu jaunās folkmūzikas simbolu, arī virstoņu dziedāšana vairs nav tikai tibetiešu, tuviešu vai mongoļu privilēģija, bet gan kļuvusi par aktīvu mūzikas izteiksmes elementu daudzviet pasaulē. Piemēram, Helsinkos ir virstoņu dziedātāju biedrība, Kanādā – koris Starscape Singers, arī Vācijā ir vairāki grupējumi. Es šādā manierē iemācījos dziedāt, klausoties tuviešu skaņuplati, bet mani virstoņi ir citādi veidoti, piemēroti manai balsij. Centrālāzijā tas ir forsēts tonis, kura veidošanā piedalās sasprindzinātas balssaites. Līdz ar to Rasas šūpuļdziesma, piemēram, tikai nosacīti asociējas ar Centrālāziju. Dziesmiņu savulaik dziedāju, lai aizmidzinātu savu mazo meitiņu, un tobrīd nu galīgi nedomāju par pasaules zemēm, bet gan par to, lai kustīgā būtne dotos pie miera... Un viņa aizmiga tieši pie šīm skaņām! Savukārt Prūšu vedību dziesmas melodijai, kas publicēta 19. gadsimta sākumā Prūsijas Lietuvā jeb Mazajā Lietuvā, veidoju aranžējumu, domājot par prūšu eventuālo galma mūziku viduslaikos, pilsētu aristokrātiju un tās varbūtējo saplūsmi ar tradicionālās mūzikas slāņiem, bet tas vairāk notika emocionālas idejas līmenī.

– Tātad multietniskā sintēze ir tā, kas tevī vieš pārliecību, ka kokle ir sinonīms vārdam brīvība? Ka tā, būdams sens instruments, pieļauj liberālas attiecības ar plašu instrumentāriju?

– Arī tas, bet vārdu brīvība kokles kontekstā vēlos definēt dziļāk. Tradicionālajai koklei ir maz stīgu, turklāt katra no tām spēj atskaņot tikai vienu skaņu, mūsdienu interpretam izraisot šķitumu, ka skaņu ir pārāk maz pilnvērtīgas mūzikas atskaņošanai. Bet tieši nelielais skaņu skaits liek transformēt muzikālo domāšanu, distancējoties arī no harmoniskās domāšanas konvencionalitātes, jo ko gan uz šā instrumenta lai darītu harmoniskā funkcionalitāte? Jāmeklē citi paņēmieni, piemēram, motīvu variabla atkārtošana ir viena iespēja. Turklāt pati kokles tradīcija paredz brīvību arī fonikas jomā. Gan Lietuvas, gan Karēlijas melodijas rāda, ka kokle atdarinājusi baznīcas zvanus, tātad radījusi muzikālo telpu bez melodijas, ar gluži citiem skaņas veidošanas līdzekļiem.

– Tavs ir arī atzinums, ka kokle visideālāk skan klusumā.

– Tāpēc ka kokles skaņai piemīt telpiskums, tā pilnībā spējīga funkcionēt viena pati. Šī telpiskā skaņa tad arī ir tā, kas ļauj vieglāk konstruēt mūzikas audumu. Telpa veidojas pati.

– Kokle neapšaubāmi ir latviskuma simbols. Vai, veidojot sintēzes ar cittautu instrumentāriju, tādējādi paplašinot asociatīvo spektru un pilnveidojot arī pašu instrumentu, nedraud attālināšanās no identitātes koda?

– Kokle ir ne tikai latviskuma simbols – tāda pati tautas muzikālā gara izteicēja tā ir arī lietuviešiem, igauņiem, somiem. No vienas puses, simbolismam nav ne vainas. No otras puses, lai kokle kā mūzikas instruments spētu funkcionēt pilnvērtīgi, tā jāatbrīvo no simboliskās nozīmes. Ja kokle ir spējīga veiksmīgi iekļauties konceptuāli jaunā kontekstā, kāpēc neļaut tai atklāt jaunas pielietojuma funkcijas?

– Tomēr kāpēc atsevišķi interpreti, tautas instrumentu virtuozi, tā arī nekļūst populāri?

– Jautājums skar virziena atpazīstamību starptautiskajā kultūras telpā. Pasaules mūzikas aprindās daudzi mūziķi ir zināmi, bet ne slaveni. Piemēram, somu kultūras slavenība ir kanteles virtuozs Timo Vēnenens, īrs Felikss Dorans ir slavens dūdnieks, bet pasaules slavu šie mūziķi nekad neiegūs, jo pats žanrs popularitātē nevar sacensties ne ar rokmūziku, ne hiphopu. Kaut gan interesants fakts – populāra ir mūzika, kuras pamatā ir izteikta ritmiskā pulsācija, tāpēc, piemēram, Āfrikas un Latīņamerikas tautu mūzika ir un būs daudz populārāka. Otra atpazīstamā nacionālās mūzikas kultūra ir Austrumu tautu tradīcijas, ko par etniskām grūti saukt. Indiešu, japāņu mūzika drīzāk klasificējama kā klasiskā mūzika. Te gan ir daudz virtuozu, jo virtuozitāti definē šo mūzikas kultūru tradīcija. Ja vēlamies runāt par atpazīstamības objektivitāti, Ziemeļeiropas (tātad arī Baltijas) tradicionālā mūzika savā vēsturiskajā koncepcijā nebūt neparedz virtuozitāti tā iemesla dēļ, ka šo tautu etniskā mūzika kalpojusi lielākoties kā svarīga ieražu sastāvdaļa. Šādā koncepcijā mūziķis – virtuozs ir neiederīgs, un cilvēki, kas tagad ar to

nodarbojas, pat netiecas pēc popularitātes. To, starp citu, pierādīja tava diskusija ar folkloristiem world music tēmas sakarībā.
– Nesen izskanēja ikgadējais kokļu festivāls. Lai arī tajā ietvertas ļoti interesantas lietas, pasākums kā tāds ir ar krietnu nepopularitātes garšu. Kā tu to skaidro?
– Tā ir sāpīga problēma. Kokle pagaidām vēl nefunkcionē kā instruments, jo pārāk spēcīgs ir tās simboliskais repertuārs – tautasdziesmu apdares, pats piegājiens tam instrumentam, kas radies padomju folklorisma laikos, kad koklētāja nesa tautiskās muzicēšanas alegorijas slodzi. Cik ilgi eksistēs sasaiste ar tautiskumu, tik ilgi arī kokle būs nedaudz transformēts padomju tautiskuma idejas turpināšanas atribūts. Recepte? Jārodas absolūtajai mūzikai. Altera veritas iezīmē ceļu. Tas ir vienīgais ceļš – izpētot skaniskās iespējas, kokles potences jārealizē arī kopā ar citiem instrumentiem.
– Šādā kontekstā vistiešāk tiek skarta oriģinālmūzikas joma, jaunrades process – komponistiem jāpārzina kokles tehnoloģiskās un asociatīvās iespējas.
– Tu tikko skāri aktuālu mūsdienu latviešu mūzikas kultūras problēmu. Pasaule atbrīvojusies no stereotipa par komponista atrašanos mūzikas radīšanas virsotnē, ļoti daudzi akadēmiskās mūzikas veidi paredz komponista, aranžētāja, interpreta un citu funkciju pārklāšanos – pat tiktāl, ka grūti pateikt, kurš svarīgāks. Latvieša estētikai tas vēl priekšā. Nākamā problēma ir instrumentu kvalitāte. Ja tradicionālo kokļu spēlētājiem iespējams dabūt labus instrumentus, tad koncertkokļu jomā situācija ir skumja. Par vienu no problēmas cēloņiem uzskatu cenšanos par varītēm spēlēt hromatiskās kokles, līdz ar to nāk klāt visa dzelžu kaudze, kas bojā skaņu. Esmu veicis skaņas salīdzināšanu. Koncertkokle skan skaļāk un teorētiski tās diapazons ir plašāks, bet kvalitāte no tradicionālās atpaliek – skaņa ir stīva, sausa, kokaina. Somiem ir ļoti talantīgi kokļu konstruktori, tiem, kas grib muzicēt profesionāli un ar perspektīvu, būtu labāk iegādāties somu instrumentu, bet jautājums ir gan par dārdzību (ap Ls 2000), gan arī par to, vai aktīvi rastos mūzika, ko atskaņot šādam instrumentam.